Agència
de Gestió d'Ajuts
Universitaris
i de Recerca

Memòria justificativa de recerca de les convocatòries BCC, BE, BP, CTP-AIRE, DEBEQ, FI, INEFC, NANOS i PIV

La memòria justificativa consta de les dues parts que venen a continuació:
1.- Dades bàsiques i resums
2.- Memòria del treball (informe científic)

Tots els camps són obligatoris

1.- Dades bàsiques i resums

Nom de la convocatòria

BE

Llegenda per a les convocatòries:

BCC	Convocatòria de beques per a joves membres de comunitats catalanes a l'exterior
BE	Beques per a estades per a la recerca fora de Catalunya
BP	Convocatòria d'ajuts postdoctorals dins del programa Beatriu de Pinós
CTP-AIRE	Ajuts per accions de cooperació en el marc de la comunitat de treball dels Pirineus. Ajuts de mobilitat de personal investigador.
DEBEQ (Modalitat A3)	Beques de Cooperació Internacional i Desenvolupament
FI	Beques predoctorals per a la formació de personal investigador
INEFC	Beques predoctorals i de col·laboració, dins de l'àmbit de l'educació física i l'esport i les ciències aplicades a l'esport
NANOS	Beques de recerca per a la formació en el camp de les nanotecnologies
PIV	Beques de recerca per a professors i investigadors visitants a Catalunya

Títol del projecte: ha de sintetitzar la temàtica científica del vostre document.
El plurilingüisme en les institucions centrals de l'Estat: el cas de Canadà

Dades de l'investigador o beneficiari

Nom	Cognoms
Eva	Pons Parera

Correu electrònic
evapons@ub.edu

Dades del centre d'origen

Facultat de Dret, Universitat de Barcelona
Av. Diagonal, 684
08034 BARCELONA

Agència
de Gestió d'Ajuts
Universitaris
i de Recerca

Número d'expedient
10260

Paraules clau: cal que esmenteu cinc conceptes que defineixin el contingut de la vostra memòria.
Llengües oficials, institucions federals, parlament, administració, administracio de justicia

Data de presentació de la justificació
30/07/2008

Nom i cognoms i signatura
del/de la investigador/a

Visttiplau del/de la responsable de la
sol·licitud

Generalitat de Catalunya
Departament d'Innovació,
Universitats i Empresa

Resum del projecte: cal adjuntar dos resums del document, l'un en anglès i l'altre en la llengua del document, on s'esmenti la durada de l'acció

Resum en la llengua del projecte (màxim 300 paraules)

El treball de recerca constitueix un estudi del dret comparat. L'objectiu principal és explorar les possibilitats i fer propostes per tal que l'Estat reconegui amb més amplitud i assumeixi en les seves institucions centrals la protecció de la diversitat lingüística que reconeix la Constitució Espanyola de 1978. Amb aquesta finalitat, s'estudia el cas del Canadà, com a país que reconeix en el pla constitucional i legal dues llengües oficials de l'Estat, amb una igualtat d'estatus. L'anàlisi es focalitza en la regulació i ús del francès i l'anglès, com a llengües oficials, en els símbols de l'Estat, les institucions federals i els sectors subjectes a la competència de la Federació. La metodologia es fonamenta en l'estudi de la normativa constitucional i legal, les sentències dels tribunals i l'observació directa de la pràctica de les institucions. Els resultats permeten observar les tècniques jurídiques i els mecanismes institucionals utilitzats per a aplicar el plurilingüisme en les institucions centrals de l'Estat.

Resum en anglès (màxim 300 paraules)

The present research is in comparative law. The main aim of the research is to explore the opportunities and to propose some ways to recognize and to protect linguistic diversity in the central institutions of the State, according to the provisions of Spanish Constitution of 1978. With this aim, the case of Canada is studied, as a country that recognize two official languages at the federal level, both with the same legal status. The analysis is focused in the legislation and the use of French and English, as official languages, in the state symbols, in federal institutions and in some sectors under federal competence. The methodology is based in the study of the Constitution, the linguistic legislation, the judgements of courts and the observation of institutional practices. The result is a general view of legal instruments and institutional mechanisms used to apply plurilingualism in the central institutions of the State.

Resum en anglès (màxim 300 paraules) – continuació -.

2.- Memòria del treball (informe científic sense limitació de paraules). Pot incloure altres fitxers de qualsevol mena, no més grans de 10 MB cadascun d'ells.

SUMARI

1. Introducció
2. Desenvolupament del treball
    2.1. Elements de la plasmació jurídica del plurilingüisme en les institucions centrals de l'Estat
    2.2. Parlament
    2.3. Administració i serveis públics
    2.4. Administració de justícia
    2.5. Altres sectors de competència federal
3. Conclusions
4. Referències bibliogràfiques

1.Introducció

El treball de recerca constitueix un estudi del dret comparat, orientat a explorar les potencialitats i proposar els mecanismes adients per tal que l'Estat assumeixi el reconeixement i la protecció de la pluralitat lingüística que reconeix la Constitució Espanyola de 1978 en les seves institucions centrals.

L'estudi del cas del Canadà s'emmarca en un treball més ampli, que té com a objectiu analitzar diversos països del nostre entorn sociopolític que apliquen models plurilingües en les institucions centrals, per tal fer propostes de canvi normatiu i formular possibles millores de les pràctiques administratives relatives a l'ús de les diverses llengües oficials i la garantia dels drets lingüístics per les institucions centrals de l'Estat espanyol.

El criteri bàsic de selecció dels països estudiats (Canadà, Suïssa, Bélgica i Finlàndia) és el reconeixement en el pla constitucional o legal, de dues o més llengües oficials o nacionals de l'Estat, en el qual hi predominen els elements de simetria o d'igualtat, sens perjudici del pes demogràfic i la realitat social de les llengües implicades i de la diversitat dels models aplicats.

Els objectius concrets de l'estudi són el següents:

I. Estudiar les tècniques jurídiques emprades per a plasmar el caràcter plurilingüe de l'Estat.
II. Estudiar els mecanismes institucionals i les fórmules pràctiques utilitzades per tal d'aplicar el principi de plurilingüisme en les institucions centrals.
III. Estudiar la projecció del plurilingüisme en altres àmbits de competència estatal.

Quant al camp d'aplicació, a partir de l'estudi del models canadenc s'extreuen possibilitats i propostes aplicables a l'Estat espanyol per al reconeixement i l'ús de les distintes llengües oficials en les seves institucions centrals.

2. Desenvolupament del treball

2.1. Metodologia

L'estudi s'inscriu fonamentalment en el dret constitucional i el dret lingüístic, des d'una perspectiva de dret comparat. L'anàlisi de dret comparat no només serveix per identificar possibles alternatives o solucions; altrament, també és útil per anticipar efectes i conseqüències de les decisions preses en un context determinat. Identificant similituds i diferències entre el Canadà i l'Estat espanyol, s'està en condicions d'aprendre no només dels èxits sinó també dels fracassos de les mesures que s'han pogut aplicar en un país on el principi plurilingüe presenta un estadi superior de desenvolupament. La interpretació dels textos normatius i documents relatius a l'ús de les llengües oficials ha de prendre també en consideració la història i l'evolució política i social. Així, atesos els objectius del treball, la metodologia jurídica es complementa amb elements de caràcter històric, sociopolític i d'anàlisi de les institucions.

La metodologia utilitzada comprèn unes parts descriptives dels elements conformadors del model lingüístic canadenc, i en una altra part explicativa, en la qual s'extreuen valoracions i conclusions sobre els seus principis inspiradors i l'efectivitat pràctica. Les fonts bàsiques utilitzades per a la realització del treball són:

I. Estudi normatiu, tant en el pla constitucional com legal.

II. Anàlisi jurisprudencial, per detectar els elements de conflictivitat del model.

III. Entrevistes amb especialistes acadèmics i amb responsables de les administracions.

IV. Observació directa dels usos lingüístics en les institucions analitzades.

2.2. Elements jurídics del reconeixement del plurilingüisme estatal

En la majoria d'estats les fronteres políticoadministratives dels Estats no coincideixen amb les divisions sociolingüístiques que en segmenten la seva població. És més, l'equivalència "*un estat-una llengua*" no deixa de ser excepcional, atès que la majoria dels estats del món són plurilingües. La gestió d'aquesta diversitat idiomàtica admet diferents estratègies, que depenen de múltiples factors com ara la realitat sociolingüística, la cultura política de la societat, els condicionants històrics o l'organització del poder polític.

En els estats políticament descentralitzats, com el Canadà i Espanya, existeix un repartiment de les competències lingüístiques entre estat i entitats subestatals, la qual cosa afavoreix una major protecció de les diferents llengües presents històricament al territori, sobretot si la delimitació dels ens subestatals coincideix amb l'espai propi d'aquestes comunitats lingüístiques, que obtenen així una garantia addicional a la protecció que els pot dispensar directament el propi Estat. Però, de forma complementària, el model de gestió de la diversitat lingüística s'ha de definir també a partir dels principis que regeixen la regulació i l'ús de les llengües en les institucions generals o comunes de l'Estat.

En el cas del Canadà, jurídicament no s'identifica cap grup minoritari com a beneficiari d'una protecció específica, sinó que s'adopta un principi d'igualtat de les llengües oficials i es confereixen certs drets relatius a l'ús d'aquestes. D'aquesta manera, el Canadà ha escollit designar dues llengües oficials que constitueixen les llengües de l'Estat i de les seves institucions. S'opta per un enfocament personalista del règim lingüístic, que permet als ciutadans triar la llengua amb la qual es relacionen amb les institucions centrals, alhora es reconeix l'impacte de la concentració territorial dels grups territorials que parlen una o altra llengua sobre les obligacions de l'Estat de proporcionar els serveis requerits. En aquest sentit, les estructures lingüístiques existents en el nivell federal es distingeixen de les estructures lingüístiques instaurades dins les diferents províncies o els territoris.

La tesi defensada en el treball és que el marc constitucional imposa a l'Estat espanyol el deure d'assumir, més enllà de les fronteres administratives autonòmiques, la protecció del seu plurilingüisme. La limitació territorial dels règims de cooficialitat de les llengües diferents de la castellana no impedeix que puguin garantir-se mesures de reconeixement, protecció i foment d'aquests idiomes a nivell estatal o supraestatal. És més, per manament de l'article 3.3 de la Constitució, l'Estat està obligat a promoure aquests tipus de garanties juridicolingüístiques, necessàries per protegir la seva riquesa plurilingüe. En aquest context, l'Estat és competent per garantir l'ús jurídicament vàlid i eficaç d'aquestes llengües diferents de la castellana en determinats àmbits públics, institucions i òrgans estatals radicats fora del territori autonòmic bilingüe, sense que aquesta opció de política lingüística representi cap lesió al bloc de la constitucionalitat. El contrast amb el model canadenc permet indentificar alguns dels aspectes claus que permetrien avançar vers una major protecció normativa a la diversitat idiomàtica del país.

Pel que fa a les tècniques jurídiques de reconeixement del plurilingüisme en el pla estatal, cal destacar:

a) El reconeixement constitucional de dues o més llengües oficials o nacionals, en un estatus d'igualtat i un tractament jurídic tendencialment simètric:

Així, el Canadà la *Llei constitucional de 1982*, estipula que en l'article 16:"(1) El francès i l'anglès són les llengües oficials del Canadà; ambdues gaudeixen d'un estatus i de drets i privilegis iguals pel que fa al seu ús dins les institucions del Parlament i del Govern del Canadà". La doble oficialitat afecta les institucions federals, però no s'estén terrritorialment al conjunt de l'Estat. L'origen del bilingüisme institucional es troba en l'article 133 de la Llei constitucional de 1867.

b) L'existència d'una llei federal de llengües:
La matèria lingüística és considerada al Canadà una matèria de competència compartida entre la Federació i les províncies. La competència lingüística del legislador federal s'ha exercit a mitjançant el dictat de la *Llei relativa a l'estatut i l'ús de les llengües oficials del Canadà, de 28 de juliol de 1988*. Aquesta norma té com a objecte principal de la Llei: garantir el respecte del francès i de l'anglès com a llengües oficials del Canadà, llur igualtat de drets i privilegis quant a l'ús dins les institucions federals; donar suport al desenvolupament de les minories francòfones i anglòfones i, en general, afavorir, al si de la societat canadenca, la igualtat progressiva d'estatut i d'ús del francès i de l'anglès; i precisar els poders i les obligacions de les institucions federals en matèria de llengües oficials. Aquest darrer aspecte es concreta per les normes particulars reguladores de cada institució.

c) La regulació de l'ús de les llengües oficial per la normativa sectorial federal:
Al Canadà la Federació estableix derminacions lingüístiques sobre l'ús de les llengües oficials en regular les matèries que li atribueix la *Llei constitucional de 1867*, entre les quals: l'exèrcit, l'àmbit económic, els transports marítims i aeris, el servei de correus, el règim d'extrangeria, ferrocarrils i telègrafs. Algunes de les exigències lingüístiques s'enuncien en les lleis reguladores d'aquestes matèries, però en d'altres casos la llei ho delega al reglament, que regula de manera més precisa l'ús lingüístic. Darrerament s'ha accentuat la tendència a delegar-ho, que si bé en millora l'eficàcia i facilita les modificacions, comporta menys transparència i una participació democràtica més feble. D'altra banda, l'atribució d'un ampli poder de disposició financera a la Federació li permet també penetrar en terrenys atribuïts a les províncies mitjançant la concessió de subvencions per promoure l'ensenyament *de* i *en* les llengües oficials de les comunitats minoritàries o per finançar parcialment els costos ocasionats per la prestació dels serveis de salut o els serveis socials en l'altra llengua.

Quant als àmbits o terrenys principals de plasmació del plurlingüisme estatal, és possible distingir els tres següents:

a) Àmbit simbòlic:
L'ús de les dues llengües oficials es recull en el nom de l'Estat (Canadian Confederation; Confédération cannadienne); l'himne de la Confederació (intitulat "Au Canada" estava escrit en llengua francesa i feia referència a la història del poble francès -fins l'any 1967, l'himne canadenc era l'himne de la Gran Bretanya, *Good Save the Queen*- fins que es va fer una versió en anglès de l'himne originari, amb lletra diferent). No es coneixen lemes del conjunt del Canadà. En canvi, el Quebec té el seu propi lema "Je me souviens". Pel que fa al Cap de l'Estat ("Governador general", que és considerat el representant de la Reina de la Gran Bretanya, però es nomenat pel Govern canadenc), tot i que al llarg de la història han ocupat persones sense un coneixement adequat del francès, en els darrers temps es nomenen persones bilingües. En els discursos oficials utilitza les dues llengües, la qual cosa es fa tot sovint intercal·lant frases en anglès i en francès dins d'un mateix discurs. La capital de l'Estat federal és Otawa, situada dins la província d'Ontario, de predomini anglòfon, tot i que amb presència important de francòfons. Tot i els nombrosos projectes, no s'ha aprovat l'estatut lingüístic singular de la capital. La Llei de llengües de 1988 estableix l'obligació de prestació serveis bilingües i té un mandat específic adreçat a garantir que en les institucions i els organismes públics situats a la regió de la capital es creiin les condicions per a la utilització de les dues llengües, sens perjudici del dret dels treballadors públics d'utilitzar el francès o l'anglès. En els dòlars canadencs totes les incripcions figuren en anglès i en francès. En el document d'identitat i el passaport totes les inscripcions son bilingües, en anglès i francès. No hi consten d'altres llengües.

b) Àmbit institucional:
Les institucions federals a les quals s'aplica el règim de doble oficialitat al Canadà són: les institucions del Parlament (entre les quals el Senat, la Cambra dels Comuns i la biblioteca del Parlament) i del Govern, els tribunals, qualsevol organisme que assumeixi funcions administratives regulades per una llei federal o en virtut d'atribucions del Govern, dels ministres federals, les societats estatals creades per una llei federal i qualsevol organisme designat per la llei a títol de mandatari de Sa Majestat o situat sota la tutela del Govern o d'un ministre federal. Cal fer constar l'existència d'un òrgan especialitzat, el Comissariat per a les llengües oficials, que vetlla per l'aplicació correcta de la legislació lingüística per part de les institucions federals. En principi, no existeixen unitats o batallons separats per qüestions lingüístiques dins l'exèrcit canadenc. Amb tot, el funcionament de l'exèrcit federal ubicat al Quebec és en francès, mentre que diversament és en anglès en les províncies anglòfones.

c) Àmbits amb una incidència pràctica o funcional en la vida dels ciutadans:
L'ús de les dues llengües oficials és prescrit, en l'àmbit de la competència federal, pel que fa a la: toponímia, rètols dels edificis oficials i senyalització viària; serveis de correus; els ferrocarrils i els mitjans de transport aeri; els servies estatals d'immigració; la ràdio i la televisió; les societats estatals; el banc central.

2.3. Parlament

Al Canadà, la normativa lingüística relativa al poder legislatiu federal, que hi imposa el bilingüisme, té una importància rellevant tant en el pla simbòlic com en el pla polític i pràctic. Segons el Tribunal Suprem del Canadà, la idea de fons que ha de guiar-ne l'aplicació respon a la finalitat "*d'assurer aus francophones et aux anglophones l'accès égal aux corps législatifs, aux lois et aux tribunaux*" (*Renvoi: Droits linguistiques au Manitoba* [1985] 1 R.C.S. 721, p. 739). El dret a ser present en l'activitat legislativa es considera una de les condicions mínimes d'una llengua que es vol eficaç no solament en el terreny privat sinó també en el terreny públic, ja que permet al grup lingüístic minoritari participar, en la seva pròpia llengua, en la vida pública. L'ús d'ambdues llengües tradueix el principi constitucional no escrit de protecció de les minories (*Renvoi relatif à la sécession du Québec* [1998] 2 R.C.S. 217) i es fonamenta en el principi moral de la seguretat cultural i també sobre l'objectiu polític de la unitat nacional.

Les disposicions constitucionals relatives a l'ús de les dues llengües oficials en les tasques legislatives estableixen normes mínimes inviolables, en tres àmbits:

a) El dret d'utilitzar el francès o l'anglès en els debats de les assemblees legislatives (Cambra dels comuns i Senat). S'entén que la dualitat lingüística del Canadà s'ha de reflectir en les seves institucions parlamentàries. S'ha interpretat que el principi d'igualtat exigeix la interpretació simultània dels debats en les dues llengües. La transimissió televisiva a tots els país dels debats parlamentaris –a través d'una cadena especial- es fa doblada a les dues llengües. La Sentència *Quigley c. Canada (Chambres des communes)*[2003] 1 C.F. 132, 2002 CFPI 645), va considerar que la redifusió de debats parlamentaris constitueix un "servei" ofert al públic (vegeu infra 2.4), la qual cosa obliga la Cambra dels comuns a vetllar perquè els contractes de distribució conclosos amb la *Chaîne d'affaires publiques par câble (CPAC)* a través dels quals s'assegura la difusió dels debats i deliberacions garanteixen que la companyia assegura la difusió en les dues llengües oficials.

b) La utilització necessària de les dues llengües en els projectes de llei, diaris de sessions i el butlletí de les Cambres del Parlament. En canvi, no es garanteix una aplicació estricta del bilingüisme pel que fa a la presentació de les esmenes. En la pràctica, no tots els escrits que intervenen en el procediment legislatiu són objecte de traducció.

c) L'ús simultani de les dues llengües en l'adopció, la impressió i la publicació de les lleis.
La jurisprudència ha interpretat que també els reglaments adoptats pel govern, un ministre o un grup de ministres s'han de decretar en les dues llengües (*Blaikie (nº 2)* [1981] 1 R.C.S. 312, p. 320), en canvi l'obligació de bilingüisme no s'estén a les directrives o instruccions d'ús intern, ni tampoc als reglaments municipals, ni a les comissions escolars, encara que se sotmetin a l'aprovació final del govern, d'un ministre o d'un grup de ministres. Pel que fa a les altres categories de reglaments (per exemple, els relatius als ordres professions) l'obligació de bilingüisme dependrà de la intervenció o no del govern. Per a respectar l'obligació constitucional i legal de bilingüisme, durant els anys '70 s'utilitzava la traducció, però des de l'any 1978 s'opta per la coredacció bilingüe, i des de llavors tots els projectes confiats a la *Division des services législatifs* són redactats per un equip de dos juristes: un francòfon, normalment especialitzat en dret civil; i un anglòfon, sovint format en *common law.* La mateixa fórmula es fa servir per a la redacció de reglaments. Això condueix a dues versions originals.

2.4. Administració i serveis públics

La proclamació constitucional d'un dret d'accés al serveis de l'Estat en les dues llengües oficials es concep com un dret de caràcter social que comporta l'obligació correlativa per a les institucions estatals d'estructurar l'aparell governamental de manera que permeti l'exercici d'aquest dret. El dret d'accés als serveis en una o altra llengua oficial es fonamenta en un objectiu fonamental consistent en la seguretat en el pla lingüístic. Tanmateix, aquest dret no és suficient, per si sol, per fundar una política positiva i explícita orientada a la realització d'un cert nombre d'objectius precisos en matèria de llengua. En aquest sentit, la posada en pràctica, en tota la seva amplitud, de l'aspiració comunitària de la qual procedeixen els drets lingüístics garantits per la Llei Constitucional de 1982 continua topant amb diversos obstacles de naturalesa política i en el pla jurídic. La Llei constitucional estableix la igualtat d'estatut del francès i l'anglès en el Govern federal (art. 16) i el dret del públic de comunicar amb les institucions federals i de rebre els serveis en una o altra de les dues llengües oficials (art. 20), preceptes no han estat en gaire ocasions interpretats pels tribunals i que requereixen d'una concreció ulterior, determinant per a fixar l'abast de l'oficialitat.

Pel que fa als mecanismes administratius, existents o eventuals, susceptibles d'assegurar el dret d'accés als serveis administratius (o governamentals) en les dues llengües oficials i a les qüestions que plantegen, destaquen:

a) Les institucions concernides: Pel que que fa a l'òrgan estrictament polític del Govern s'integra pels Primer ministre i la resta de ministres, sense que s'estableixin quotes lingüístiques. No es garanteix la capacitació en les dues llengües dels ministres, però per costum ha de poder utilitzar-les el Primer ministre. Pel que fa a les institucions administrratives, abasta tot l'aparell governamental d'Ottawa i els organismes del Govern federal i les societats públiques arreu del territori estatal, si bé en el darrer cas condicionant-ho pels conceptes indeterminats de presència d'una "demanda important" i "vocació de l'organisme" (art. 22 de la Llei de llengües). S'entén que les expressions constitucionals i legals de "institucions federals" s'han d'interpretar de manera susceptible d'adaptar-se a les noves formes de govern i als nous principis d'administració pública, d'acord amb la filosofia igualitària que és a la mateixa base de les garanties dispensades en matèria de llengües (*R. c. Beaulac* [1999] 1 R.C.S. 768).

b) Titular del dret: : l'article 12 LLO estableix la utilització simultània d'ambdues llengües oficials en dir :"Els actes adreçats al públics i que han d'emanar d'una institució federal s'estableixen o es lliuren en les dues llengües oficials".L'opció pel terme "públic" (en comptes dels termes més utilitzats pel legislador com "qualsevol persona" o "qualsevol ciutadà" o "tothom") s'ha d'entendre d'acord amb el sentit ordinari de el conjunt de la població, que comprendria totes les persones, incloent els individus, les associacions i els grups, dotats o no de personalitat jurídica. En canvi, exclou els individus que es troben en una relació de servei amb el Govern, i no actuant a títol privat. En negatiu, doncs, no confereix al funcionari que treballa per una Administració el dret a rebre del seu ministre els serveis en la llengua triada.

c) Contingut del dret: es reconeixen dos drets, entre els quals existeix una diferència de grau:1) El dret a comunicar, que comprèn el dret comprèn l'ésser escoltat i comprès per l'organisme en les dues llengües oficials (*Société des Acadiens du Nouveau-Bruswick Inc. c. Association of Parents fotr Fairness Education* [1986] 1 R.C.S. 549, p. 575). Així, es reconeix el dret d'adreçar-se a l'organisme, oralment o per escrit, en la llengua oficial escollida, i de rebre una resposta en aquesta llengua. L'organisme ha d'estar en condicions de prestar aquest servei. Aquesta capacitat s'obté, en el pla oral, per la presència de personal bilingüe i en el pla escrit, per la possibilitat de traduir els textos, si bé es planteja aquí la qüestió dels retards de la traducció. 2) El dret de rebre els serveis en la llengua triada, que preesenta més dificultats interpretatives, especialment per la necessitat de precisar la naturalesa dels "serveis" que inclou. Inclou clarament la *prestació de béns directes pel Govern, però els* darrers anys s'han incrementat els casos en els quals els serveis són prestats pel Govern en el marc de partenariats entre el sector públic i el sector privat, i sorgeixen problemes per garantir el compliment de les obligacions constitucionals i legals (art. 25 de la Llei de llengües). La jurisprudència dels tribunals no s'ha pronunciat de manera formal i exhaustiva sobre com cal interpretar el terme "serveis", si bé existeixen diversos pronunciaments sobre activitats específiques (que ho cenyeixen, per exemple, a les comunicacions extrajudicials).

d) Els criteris de "demanda important" i "vocació de l'organisme": la part IV de la Llei de llengües de 1988 continua centrada sobre les nocions de "demanda important" i "vocació del *bureau*", que ja establia la legislació prèvia de l'any 1969, però el govern ha adoptat, en virtut dels articles 32 i 33, reglaments que eliminen bona part del poder discrecional administratiu, reforçant amb això les obligacions que afecten les diverses institucions. L'any 1992 s'aprovaren els reglaments que introduïen nous criteris per avaluar la "demanda important" i definir els *bureaux* que, en raó de la seva vocació, havien d'assegurar permanentment un servei en les dues llengües (*Règlement sur les langues officielles-communications avec le public et prestations des services,* en vigor des de l'any 1994. Els criteris d'una demanda important havien de ser revisats en funció de les dades del cens decennal (2001). Es distingeixen tres tipus de serveis: 1) Organismes federals on existeix una "demanda important" en matèria de serveis en les dues llengües oficials; 2) Organismes federals on l'ús del francès i l'anglès es justifica per la "vocació" de l'organisme; 3) Els serveis prestats als viatgers per un tercer en virtut d'un conveni signat amb el govern, quan existeix una "demanda important".

e) Capacitació lingüística dels funcionaris públics: la qüestió es regula fonamentalment en el marc de la *Loi sur l'emploi dans la fonction publique* (1985), que permet a la Comissió de la funció pública pot, amb el fi d'assegurar que el reclutament o la contractació de la funció pública és conforme amb el principi de mèrit, establir nprmes de selecció i d'avaluació fundades sobre determinats factors, incloses les aptituds lingüístiques. Segons l'article 20 els treballadors que són nomenats per a una plaça dins d'un ministeri han de tenir els coneixements d'anglès, de francès o de les dues llengües que la Comissió considera necessaris per a l'exercici correcte de les seves funcions, incloent els serveis al públic. Tanmateix, la perfilació dels llocs de treball, que pot ser imperativa o no imperativa, depèn de cada organisme, sense que s'asseguri amb caràcter general un percentatge determinat. Des de l'any 2004 no es permet que qui ocupen els llocs superiors dins l'Administració es beneficiïn de les exempcions del coneixement lingüístic. D'altra banda, la part V de la Llei de llengües de 2004 reconeix com a llengües de treball de les institucions federals el francès i l'anglès i el dret dels funcionaris de treballar en la seva pròpia llengua. A més, en la Part VI de la Llei el Govern federal es compromet a garantir que els candencs d'expressió francesa i d'expressió anglesa, sense distinció d'origen ètnic ni per la llengua primera, tinguin les mateixes oportunitats d'ocupació i promoció dins les institucions federals.

2.5. Administració de justícia

La doctrina destaca que el sistema judicial ha de traduir els valors i la cultura d'una societat. Això exigeix que les institucions de la justícia reflecteixin no solament els valors de la majoria, sinó també aquells de les "minories oficials". En aquest context, la llengua manté lligams estrets i fonamentals amb la cultura. Per les minories de llengua oficial, el dret d'utilitzar el francès o l'anglès suposa més que el dret a la igualtat processal i la justícia natural. Perquè es pugui parlar realment de bilingüisme en el terreny judicial (expressió que es considera sinònima de "drets lingüístics en el context de la justícia"), cal que les minories de llengua oficial tinguin el dret de comparèixer davant de jutges i jurats que parlen la seva llengua, i també que comprenen la seva cultura i els valors essencials que incorpora.

Les disposicions constitucionals que regeixen aquesta matèria són l'article 133 de la Llei constitucional de 1867 i l'article 19 de la Llei constitucional de 1982.. Atesa la formulació pràcticament idèntica, aquestes tres disposicions s'han interpretat igual pels tribunals. Pel que fa a aquesta interpretació jurisprudencial, cal recollir les crítiques que va suscitar i la nova aproximació que es desprèn de la sentència del cas *Beaulac* (*R. c. Beaulac* [1999] 1 R.C.S. 768)., per analitzar el possible efecte d'ampliació de l'abast de les disposicions constitucionals relatives al bilingüisme de les institucions judicials.

La forma federal de l'Estat implica un repartiment de les competències entre la Federació i les províncies pel que fa a l'organització i el règim de funcionament dels tribunals de justícia. D'aquesta manera, els òrgans jurisdiccionals de dependència provincial se subjecten al règim lingüístic específic de cada província. Diversament, els tribunals federals se subjecten a les previsions constitucionals i a les previsions de la Part III de la LLO ("Administració de justícia", art. 14-20) que despleguen el contingut de la doble oficialitat en aquest àmbit). Tot seguit s'examinen els aspectes principals d'aquesta regulació pel que fa al dret d'ús i a la llengua de les resolucions judicials:

a) Dret d'us de les llengües: L'article 14 de la Llei de llengües de 1988 reitera la proclamació constitucional del dret d'utilitzar ambdues llengües oficials davant d'aquests tribunals: "El francès i l'anglès són les llengües oficials dels tribunals federals; tota persona té el dret d'utilitzar una o altra llengua en tots els assumptes tramitats i en els actes procedimentals que en deriven". El contingut del dret a la lliure expressió idiomàtica es precisa legalment pel que fa als testimonis que compareixen davant dels òrgans jurisdiccionals i mitjançant la previsió de la utilització –obligatòria o facultativa- de serveis d'interpretació (art. 15 de la Llei de llengües).

b) Garanties de comprensió per part dels òrgans judicials: La legislació federal de llengües conté també certes garanties per assegurar que els jutges que coneixen els diferents casos comprenen les llengües oficials que hi utilitzen per les parts. L'article 16 estableix en aquest respecte:"Correspon als tribunals federals distints del Tribunal Suprem del Canadà la potestat de vetllar perquè la persona que coneix de l'assumpte:1) comprengui l'anglès sense l'ajut d'un intèrpret si les parts han optat perquè l'assumpte es tramiti en anglès; 2) comprengui el francès sense l'ajut d'un intèrpret si les parts han optat perquè l'assumpte es trami en francès; i 3) comprengui l'anglès i el francès sense l'ajut d'un intèrpret si les parts han optat perquè l'assumpte es tramiti en les dues llengües".L'apartat segon de l'article 16 precisa que aquesta norma resulta únicament aplicable en el marc de les funcions judicials (per tant, no en d'altres funcions assignades per les lleis als tribunals). El Govern federal és habilitat per tal d'establir les normes de procediment preordenades a fer possible el compliment de les previsions precedents (art. 17 Llei de llengües). Aquesta habilitació no abasta el Tribunal Suprem, el Tribunal Federal i Tribunal Canadenc de Finances, que s'autorregulen per garantir en el seu interior el dret d'ús de les llengües oficials pels ciutadans i les garanties de comprensió per part dels òrgans judicials.Finalment, l'article 18 recull un cas específic de fixació de la llengua de procediment per als processos civil en el que actua com a part el cap de l'Estat o una institució federal. La norma legal obliga aquestes institucions a seguir la llengua de procediment triada per les altres parts en el procés, excepte en els casos especificats on no es formalitza adequadament aquesta tria, en què les institucions federals utilitzaran la llengua més adequada en funció de les circumstàncies.

c) Llengua de les decisions judicials:La Llei de llengües regula de manera detallada del règim idiomàtic de les decisions judicials dels tribunals federals. En primer lloc, l'article 20.1 determina que cal expedir les decisions definitives i els motius que les fonamenten simultàniament en les dues llengües oficials en dos supòsits: primer, si l'aspecte jurídic debatut presenta un interès o importància per al públic; i, segon, si els debats s'han desenvolupat, totalment o parcialment, en les dues llengües oficials, o bé els actes del procediment s'han redactat, totalment o parcialment, en les dues llengües oficials. Amb tot, de l'apartat segon del mateix precepte es dedueix que -exceptuant els casos anteriors, els quals admeten igualment certes excepcions- la regla serà l'expedició en una llengua i la traducció posterior, dins un termini raonable, a l'altra. Pel que fa a aquest supòsit general es precisa que la decisió serà executòria des de la data de l'adopció de la primera versió.El legislador ha establert un règim especial, amb caràcter derogatori de les previsions anteriors, per a les decisions orals (art. 20.3).Una precisió final de l'article 20.4, que contribueix a precisar el caràcter d'aquest règim de bilingüisme, és que l'incompliment de les disposicions lingüístiques no afecta directament la validesa de les decisions judicials.

2.6. Altres sectors de competència federal

a) Àmbit monetari i financer: La regulació aplicable a les estructures financeres del Canadà reconeix l'existència de dues llengües oficials. Els bitllets de banc són bilingües (*Loi sur la Banque du Canada*, L.R.C. (1985), ch. B-2, par. 25(4)). D'acord amb la *Loi sur les banques,* L.C. 1991, ch. 46, par 42(1), un banc pot donar-se un nom anglès, un nom francès, un nom francès distint del nom anglès, o un nom que inclogui les dues llengües.

b) Immigració: El coneixement de les llengües és també rellevant en matèria d'immigració, com recull la *Loi sur l'immigration et la protection des réfugiés*, de 2001, així com el reglament adoptat en virtut de l'article 14 del text legal. Els objectius de la Llei (art. 3(1)) inclouen permetre que el Canadà obtingui de la immigració el màxim d'avantatges *socials, culturals i econòmics; enriquir i reforçar el teixit sociali i cultural del Canada, tot respectant el seu caràcter federal, bilingüe i multicultural; i afavorir el desenvolupament de les col·lectiviats de llengües oficials minoritàries al Canadà*.El *Règlement sur l'immigration et la protection des réfugiés* preveu dues categories d'immigrants, de manera que als coneixen les llengües oficials del Canada se'ls atribueixen un cert nombre de punts que poden eventualment facilitar la seva entrada al país. D'altres disposicions preveuen que per a l'atribució de visat permanent d'un estranger que demana beneficiar-se de les mesures de protecció aplicables als refugiats cal tenir en compte l'aprenentatge de les llengües oficials del Canadà. La llengua juga també un paper apreciable en els procediments de naturalització o d'adquisició de la nacionalitat. Segons la *Loi sur la citoyenneté* de 1985, el ministre atribueix la ciutadania a les persones que responen als criteris previstos. L'article 5(1)*d)* exigeix "un coneixement suficient d'una de les llengües oficials del Canadà". L'article 27*d)* atribueix al govern la capacitat de fixar per reglament els criteris que permeten establir si una persona posseeix efectivament un

coneixement suficient d'una de les llengües oficials. El criteri o requisit no és respectat si el sol·licitant no parla el francès i poc l'anglès. La persona que pot llegir en veu alta, però sense comprendre, i que és incapaç d'expressar-se una mica per escrit no tindria tampoc aquest coneixement (*Saggu c. Canada (Ministre de la Citoyenneté et de l'Immigration*) (1994), 187 F.T.R. 137).

3. Conclusions

Al Canadà s'instaura des del moment fundacional un bilingüisme institucional inicialment limitat, fundat en la concepció de la Confederació com a pacte entre els pobles fundadors. L'evolució posterior del règim lingüístic és condicionada per les crisis polítiques i constitucionals que, des dels anys seixanta, enfronten el Quebec amb la resta del Canadà. La legislació lingüística federal de 1969, substituïda per l'actual Llei de llengües oficials de 1988 amplia i aprofundeix la concepció del bilingüisme de les institucions federals, sens perjudici dels problemes pràctics en l'aplicació. Els tribunals de justícia i el Comissariat per a les llengües oficials han contribuït amb la seva actuació a afirmar les garanties lingüístiques previstes constitucionalment i legalment.

El model espanyol de gestió de la diversitat lingüística es troba, en el moment actual, molt allunyat dels estats que, com el Canadà, reconeixen dues o més llengües oficials de l'Estat en un pla d'igualtat. Tanmateix, durant els darrers anys s'ha produït diverses fets normatius que permeten una introducció de les llengües oficials distintes del castellà en les institucions centrals de l'Estat (ratificació de la Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries, reforma de l'Estatut d'autonomia de Catalunya, reforma del Reglament del Senat, creació del *Consejo de Lenguas*). Entre les vies per avançar vers a recepció del plurilingüisme per part de les institucions estatals hi hauria: l'enumeració explícita de les altres llengües a la Constitució; el dictat d'una llei de llengües o, alternativament, la recepció explícita per l'Estat de l'oficialitat de les distintes llengües en regular els sectors subjectes a la seva competència; el desplegament de l'article 33.5 de l'Estatut d'autonomia; o l'aplicació més generosa de la a Carta Europea de Llengües Regionals o Minoritàries. L'impuls d'un avenç clar en aquest sentit s'hauria de fundar en una revisió de la concepció sobre el significat i abast del pluralisme lingüístic estatal.

4. Referències bibliogràfiques

ADAMSON, Christopher R., Peter C. FINDLAY, Michael K. OLIVER et Janet SOLBERG (1974), « The Unpublished Research of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism », *Canadian Journal of Political Science*, 7, 4. p. 709-720.

BASTARACHE, Michel (dir.), *Les droits linguistiques au Canada*, Les Édtions Ivonne Blas 2004 , Cowansville, Quebec.

BASTARACHE, Michel, "L'égalité réelle des communautés de langue officielle du Canada. Les rapports entre communautés linguistiques officielles au Canda", *Revista de Llengua i Dret*, núm. 46, p. 205-215 .

BASTARACHE, Michel, "Language Rights in the Supreme Court of Canada: the Perspective of Chief Justice Dickson" (1991) 20 *Man. L.J.* 392, p. 400

BEAUDOIN, Gérald A., Edward RATUSHNY et Michel BASTARACHE (1989), *Charte canadienne des droits et libertés*, Montréal, Wilson et Lafleur, 1058 p.

BEAUDOIN, Gérald A. (Ed.), The Charter ten years later later: proceedong of the April 1992 Colloquium of the Canadian Bar Association and the Department of Justice of Canada in Ottawa-La Charte dix ans après: actes de ls Conférence de l'Association du Barreau canadoen et du ministère de la justice du Canada tenue a Ottawa en avril 1992.

BEAUDOIN, Gérald A., *Essais sur la Constitution* , Ottawa, 1979. Editions de l'Universite d'Ottawa, p, 237 (art. 113 C com a embrio de bilinguisme).

BEAUDOIN, Gérald A., *La Constitution du Canada: institutions, partage de pouvoirs, droits et libertés.*

BEER, William R., et James E. JACOB (1985), *Language Policy and National Unity*, Totowa (N.J.), Rowman and Allanheld, 244 p.

BLOOMFIELD, L.M., "La competence constitutionnelle et juridique pour instituer une langue ou des langues officielles au Quebec", dans *Rapport de la Comission d'enquete sur la situation de la langue francaise et sur les droits linguistiques au Quebec*, vol.II, Quebec, 1972, Editeur Officiel.

BONIN, Daniel (dir.) (1992), *Vers la réconciliation? Lla question linguistique au Canada dans les annéées 1990: actes d'un colloque*, Kingston, Queen's University, Institut des relations intergouvernementales, 150 p.

BRAËN, A., "La redaction bilingue des comptes rendus des comites de la Chambre des communes" (1995)26 R.G.D. 531.

BRAËN, A., "L'obligation constitutionelle au bilinguisme legislatif", dans E. Caparros (dir) *Melanges Germain Briere*, Montreal, Wilson et Lafleur, 1996, vol, I, p. 239 ss.

BRAËN, A., "L'interpretation judiciaire des droits linguistiques au Canada et l'affaire Beulac" (1998) 29 R.G.D. 379, p. 384

BRAËN, A., "Statut du français et droits de la minorité francophon en Ontario", (1988) 19 *R.G.D. 493* .

BRAËN, A, "Les droits linguistiques". dans Michel Bastarache (dir.)*Les droits linguistiques au Canada*, Cowansvile, Editions Yvon Blais inc. 1986.

BRAËN, A., "L'interpretation judiciaire des droits linguistiques au Canada dans l'affaire *Beaulac*", (1998) 29 *R.G.D.* 379.

BRAËN, A., FOUCHER, P. et LE BOUTHILLIER, Y, *Languages, Constiturionalism and Minorities-Langues, constitutionnalisme et minorités*; Lexis Novis Butterworths, Markham, 2006 .

COUSINEAU, M. "Survol des droits linguistiques: enfin de vrais droits linguistiques au Canada" (2000-2001) 32 *R.D. Ottawa* 117.

DESCHÊNES, Jules (1980-1985), *Ainsi parlèrent les tribunaux : conflits linguistiques au Canada, 1968-1980*, Montréal, Wilson et Lafleur, 2 vol.

DESCHENES, J. "L'evolution historique du statut juridique des langues au Canada" (1983) 24 *C.de D.* 41.

DES ROSIERS, Nathalie, "Le 'dialogue' en matiere de droits linguistiques: du dit au non dit", dans Marc Cousinau et Jean-François Methot (dir.) *La communaute franco-ontarienne.Un peuple, ses droits et son destin*, Sudbury, Institut franco-ontarien, 2001.

DOMENICHELLI, Luisa, *Constitution et regime linguistique en Belgique et au Canada*, Bruxelles, Bruylant, 1999 .

DOUCET, M. "Les droits linguistiques: Une nouvelle trilogie" (2000) 49 *R.D.U.N-B. 3* .

DVORAK, Marta (1997), *Canada et bilinguisme*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 234 p.

FOUCHER, Pierre (1985), *Constitutional Language Rights of Official Language Minorities in Canada*, Ottawa, Supply and Services Canada.

FOUCHER, Pierre "L'interpretation des droits linguistiques constitutionnels par la Cour supreme du Canada" (1987) 19 R.D. Ottawa 381.

FOUCHER, Pierre (1999), « Les droits linguistiques au Canada », dans Joseph Yvon Thériault (dir.), *Francophonies minoritaires au Canada : l'état des lieux*, Moncton, Éditions d'Acadie, p. 307-323.

FOUCHER, Pierre, *Le regime federal des droits linguistiques: enjeux et options*, Ottawa> 20 abril 2004: taula rodona organitzada per Comissariat.

FRANCOEUR, M. "Distinctions entre la composante linguistique des principes de justice fondamentale et les droits linguistiques:L'approche canadienne se mesure-t-elle a l'approche internationale?", (2000) 3 *R.C.L.F. 21* , P. 24-25

GRAMOND, Sébastien, *Amenager la coexistence. Les peuples autochtones et le droit canadien*, Editions Yvon Blais, Bruxelles, 2003.

GREEN L. et REAUME, D. "Second-Class Rights interrogant Principle and Compromise in the Charter" (1990) 12 *Dal. L.J.* 564.

HAYDAY, Mattew, *Bilingual Today, United Tomorrow.Official Languages in Education and Canadian Federalism*, McGill-Queens's University Press, Montreal and Kingston, 2005.

HUPPÉ, Luc "Droit constitutionnel –Article 16 de la Charte des droits et libertés – Egalité de Statut des Langues Officielles- Une intention ou une Obligation", *Societé des Acadiens c. Association of Parents* (1988) 67 Can. Bar Rev. 128 a 136.

JOURDAIN, G. "Redonner vie au bilinguisme de l'administration de justice au pays de Louis Riel", 1996 1 R.C.L.F. 169, p. 205.

LARGE, Michael (1991), « The Corporate Identity of the Canadian Government », *Journal of Design History* (Grande-Bretagne), 4, 1, p. 31-42.

LECLERC, Jacques (1988), « La dynamique des langues dans la fédération canadienne », *Études canadiennes* (France), 25, 14, p. 7-22.

LÉGARÉ, Sylvie (dir.) (1995), *Les droits linguistiques au Canada : collusions ou collisions ? : actes du premier colloque, Université d'Ottawa, 4-6 novembre 1993*, Ottawa, Centre canadien des droits linguistiques, Université d'Ottawa, 688 p.

LEMIEUX, Vincent (2002), *L'étude des politiques publiques. Les acteurs et leur pouvoir*, Québec, Les Presses de l'Université Laval, seconde édition, 195 p.

LEVERT, L.A. "La cohabitation du bilinguisme et du bijuridicisme dans la legislation federale canadienne: mythe ou realite(interrogant) ", (2000) 3 R.C.L.F. 127, p. 129

Lois et reglements: l'essentiel, *2a ed. ministere de la Jutice du Canada*, 2001, p. 12-13 .

LUSZTIG, Michael (1994), « Constitutional Paralysis : Why Canadian Constitutional Initiatives Are Doomed to Fail », *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 27, 4 (décembre), p. 747-771.

MCALLISTER, Debra M., et Adam M. DODEK (c2002), *The Charter at twenty : law and practice 2002*, Toronto, Ontario Bar Association, 501 p.

MacMILLAN, C.M., *The Practice of Language Rights in Canada*, University of Toronto Press, Toronto, 1998.

MACMILLAN, C., et Raymond MICHAEL (2003), « Judicial Activism Vs Restraint : the Role of the Highest Courts in Official Language Policy in Canada and the United States », *American Review of Canadian Studies*, 33, 2, p. 239-260.

ACDONALD, R.A" Legal Bilingualism" (1997) 42 R.D.McGill 119, par. 34

MAGNET, Joseph E. (ed), *Official Languages of Canada* , 2nd ed., LexisNexis Butterworths, 2007.

MAGNET, Joseph E. "The Charter's Official Language Provisions: the Implications of Entrenched Bilingualism" (1982 4 *Supreme Court L.R. 165, p. 183*).

MARX, H., "Language Rights in Canadian Constitution" (1967) 2 *R.J.T.* 239.

MARTEL, A., *Droits, ecoles et communautes en milieu minoritaire 1986-2002: Analyse por un amenagement du français par l'education,* Ottawa, Comissariat aux langues officielles, 2001

MASSÉ, Marcel (1999), *Maintenir le cap : la dualité linguistique au défi des transformations gouvernementales : rapport du Groupe de travail sur les transformations gouvernementales et les langues officielles,* Ottawa, Groupe de travail sur les transformations gouvernementales et les langues officielles, 70 p.

MESTRAL , A. De i FRAIBERG, W., "Language Guarantees and the Power to Amend the Canadian Constitution"(1966) 12 R.F. McGilll 502.

NEWAN, Warren J., "Understanding Language Rights, Equality and the Charter> Towards a Comprehensive Theory of Constitutional Interpretation" (2204) 15 *N.J.C.L.*

NEWAN, Warren J., "La progression vers l'egalite des droits linguistiques par voie legislative et judiciaire", dans D. McAllister et A. Dodek (ed) *The Charter at Twenty:Law and Practice*, 2002, Canada , Association du Barreau de l'Ontario, 2002, 461.

PATRY, R., *La legislation linguistique federal,* documentation du Conseil de la langue francaise, livre 6, Quebec, 1981, Editeur officiel du Quebec, p. 17 a 33.

PARISEAU, Jean, et Serge BERNIER (1988), *French Canadians and bilingualism in the Canadian Armed Forces / Les Canadiens français et le bilinguisme dans les Forces armées canadiennes,* Ottawa, Service historique de la Défense nationale.7

PELLETIER, B., "Bilan des droits linguistiques au Canada" (1995) 55 *R. du B.* 611

PELLETIER, B., B., "Les pouvoirs de legiferer en matiere de langue apres la 'Loi constitutionnelle de 1982'" (1984 25 C. de D. 229, p. 233)

REAUME, D.G., "The Demise of the Political Compromise Doctrine: Have Official Language Use Rights Been Revived?" (2002) 47 R.*D. McGill* 593

RICHARDS, John, dir. (1992), *Survival : Official Language rights in Canada,* Toronto, C.D. Howe Institute, 140 p.

RIDELL, A., "A la recherche du temps perdu: la Cour supreme et l'interpretation des droits linguistiques constitutionnels dans les annes 80" (1988) 29 *C. de D.* 829.

ROMY-MASLIAH, D.L., "Politiques linguistiques et culturelles au Canada, en Australie et aux Etats-Unies: entre legislation et jurisprudence", dans H. Guillorel et G. Koubi (dir.) *Langues et droits: Langues du droit, droit des langues,* Bruxelles, Bruylant, 1999.

SAMUELS, Raymond (2001), *Toward a Canadian Languages Act : Rejuvenating the Official Languages Act,* Kanata (Ontario), Agora Cosmopolitan, 33 p.

SAYWELL, John T. (1965), « The Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism », *International Journal,* 20, 3, p. 378-382.

SILVER, R. "The Right to English Health and Social Services in Quebec: A Legal and Political Analysis" (2000) 45 *R.D Mc Gill* 681.

SCOTT, F.R., "Language Rights and Language Policy in Canada" 4 Manitoba L.J. 243, at 249-50.

SOUBLIERE, R. "Les perpetuelles tiraillements des tribunaux dans l'interpretation des droits linguistiques" (2001) 4 *R.C.L.F.* 1.

TREMBLAY, A., "Les droits linguistiques" dans G.A. Beaudoin et E. Mendes (dir.) *The Canadian Charter of Rights and Freeedoms*. 3 a ed.. Scarborough (Ont.) Carswell, 1995, 15-1, p. 15, n.30

TULLY, James, *Strange Multiplicity: Constitutionalism in an Age of Diversity*, Cambridge University Press, 1995.

WALLOT, Jean-Pierre (2005), *La gouvernance linguistique : le Canada en perspective*, Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa (coll. Amérique française, 1480-4735, 10).

WEBER, Grégoire Charles N., "The promise of Canada's Declaration of Official Languages", *Revista de Llengua i Dret*, núm. 46, p. 243-277.